

Hakikaten Açılım Yokmuş!

26 Aralık 2009
Kerem Altıparmak

Son günlerdeki gelişmelerin ardından "Açılım ne olacak" soruları dillendiriliyor. Hükümet sözcüleri de ısrarlı bir şekilde açılımın devam edeceğini belirtiyorlar. Bu iddianın gerçekçiliği konusunda çeşitli siyasi değerlendirmeler yapılıyor. Biz bu değerlendirmelerden farklı olarak, açılım olarak sunulan projelerin üzerinden somut bir değerlendirme yapmayı deneyeceğiz.

Bilindiği gibi, adı defalarca değişen açılım projesi gündeme geldiğinden beri hükümet muhalifleri ısrarla açılımın içeriğini öğrenmek istiyorlar. Buna karşılık, İçişleri Bakanı; çeşitli vesilelerle STKlarla, meslek kuruluşlarıyla yaptığı görüşmelerde farklı kesimlerin beklenti ve isteklerini topladığını ifade etti. Nihayet TBMM görüşmelerinde İçişleri Bakanı Beşir Atalay, açılımın neden ibaret olduğunu açıkladı. Görülen o ki, çeşitli kurumlarla yapılan görüşmelerin yakın vadede pek de somut bir sonucu yokmuş. Burada Bakan'ın TBMM'de yaptığı konuşmayı alıntılarla görmek gerekiyor:

"Değerli milletvekilleri, bu nedenle birçok demokratik ülkede mevcut olan bağımsız bir **"Ayrımcılıkla Mücadele Komisyonu"** ülkemizde de kurulacaktır. Komisyon, özel ve kamu sektörüne yönelik her türlü ayrımcılık şikâyetini ele alarak etkili bir denetim gerçekleştirecektir. Konuyla ilgili kanun tasarısı yakında yüce Meclise gönderilecektir. Bunu ülkemizde demokratik bilincin kılcal damarlara kadar işlemesinde, yerleşmesinde, derinleşmesinde önemli bir mekanizma olarak görüyoruz.

Aynı şekilde, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığını bağımsız ve sivil bir **"İnsan Hakları Kurumu"** na dönüştürmeye yönelik çalışmalar tamamlanmak üzeredir. Kurumun yapısı ve yetkileri, ulusal insan hakları mekanizmalarının tabi olması gereken evrensel esasları belirten Paris Prensipleri ışığında düzenlenmektedir. Bu yeni kurum da ayrımcılıkla mücadele komisyonu gibi insan hakları ihlallerini etkili bir şekilde denetleme işlevi görecektir. İnsan hakları kurumuna ilişkin kanun tasarısı da hemen kısa sürede Meclisimize sunulacaktır.

Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; işkence ve kötü muamele karşısında kararlı duruşumuzun son örneklerinden biri de **İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin ihtiyari protokolünün onaylanmasına** dair kanun tasarısıdır. Bu protokolün onaylanmasıyla birlikte işkence ve kötü muameleyle mücadelenin uluslararası denetim boyutu daha da pekişmiş olacaktır. Hemen hatırlatayım ki, ihtiyari protokolün onaylanmasını takiben en geç bir yıl içinde ulusal önleme mekanizması kurulacaktır ve bu halkın dördüncü önemli unsuru, başta insan hakları ihlalleri konusu olmak üzere, **kolluk hakkındaki şikâyetlerin incelenmesi, izlenmesi ve sonuçlandırılmasını sağlamaya yönelik bir mekanizma** oluşturma çalışması Bakanlığımızda devam etmektedir. Kurulması düşünülen bağımsız kolluk şikâyet mekanizması, bir yandan işkence ve kötü muamelenin önlenmesine, diğer yandan da güvenlik güçlerimizin haksız yere yıpratılmasının engellenmesine hizmet edecektir."(1)

Dört yeni kurum?

Görüldüğü gibi Bakan'ın konuşmasında somut olarak önerilen sadece dört yeni kurumun kurulması: Ayrımcılıkla Mücadele Komisyonu, İnsan Hakları Kurumu, İşkenceye Karşı Sözleşme'nin Ek Protokolü uyarınca kurulacak İzleme Mekanizması ve Kolluk Şikâyet Mekanizması. Bu mekanizmaların hiçbirinin geçmişe yönelik bir giderim önermediği açık. Konuşmada Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun'a ve Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'ne yollama yapılmasından(2) mevcut mekanizmaların yeterli görüldüğü anlaşıyor. Bu yaklaşım, klasik bir "geçmiş bırakalım, geleceğe bakalım" yaklaşımından öteye gitmemektedir. Bunun ne kadar gerçekçi olduğunu bir tarafa bırakırsak ki kanımızca bu yaklaşımın kendisi açılımı imkânsız kılmaktadır, geriye önerilen dört mekanizmanın ne kadar özgün adımlar olduğunu inceleme zorunluluğu kalıyor. Bunu incelememizin iki nedeni var: Birincisi, Mahmur'dan dönüşler belirsiz hale gelince tüm açılım bunlardan ibaret hale gelmiştir. İkinci olarak, Bakan'ın açılımın devam ettiğini ifade ettiği son konuşmasında bu dört mekanizmaya tekrar [dikkat çekilmektedir](#):

"Bu çerçevede, TBMM'de kısa ve orta vade olarak özellikle gündeme getirdiğimiz çalışmalara hız vereceğiz. Ayrımcılıkla Mücadele Kurulunun oluşturulması, İnsan Hakları Kurulunun bir an önce yasasının Meclis'e gönderilmesi, Bağımsız Kolluk Şikayet Komisyonu kurulmasına yönelik düzenlememizin Meclis'e gönderilmesi konusunda çalışmalarımıza hız vereceğiz." Bunların içinde 4 hususun bulunduğunu ifade eden Atalay, Birleşmiş Milletler İşkenceyle Mücadele Protokolüne ilişkin Bakanlar Kurulu tasarısının TBMM'ye gönderildiğini kaydetti. İnsan Hakları Kurulu ile ilgili tasarının çalışmasının da tamamlandığını bildiren Atalay, bunu da en kısa zamanda TBMM'ye göndereceklerini kaydetti."

Bir başka deyişle, bu mekanizmalara yakından bakmak açılımı ile kastedileni anlayanın tek yoludur. Dahası DTP'yi kapatma kararından sonrası gerçekleşecekler için de ipucu vermektedir.

İtiraf etmeliyiz ki, hükümet açılım tartışmalarını ortaya attığından beri hiçbir hazırlığı olmadığını ileri sürenleri dinlediğimizde, bu kadar ciddi bir konuda hiçbir hazırlık yapmadan risk alınmayacağını düşünüyorduk. Ama Bakan'ın açıklamaları Hükümet'in hiçbir ciddi girişiminin olmadığını ortaya koyuyor. Dört önemli adım diye açıklanan mekanizmanın tamamı 4-6 yıllık bir geçmişe sahip. Bu dönem içerisinde hükümet bu başlıklara ilişkin ya hiçbir girişimde bulunmadı ya da bu kurumlarının etkisiz bir şekilde kurulması için çeşitli pazarlıklar yürütüldü. Dahası önerilen mekanizmaların hiçbirisi hükümetin özgün çözüm önerisi değil. İlerleme Raporları'nın yanısıra Avrupa Birliği Konseyi 18 Şubat 2008'de yayımladığı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde 1-2 yıllık süreç içerisinde gerçekleştirilmesi gereken kısa dönem öncelikler arasında; Birleşmiş Milletler İlkeleri'ne uygun yeterli mali kaynağın sağlandığı bağımsız bir ulusal insan hakları kurumu kurulması, Seçmeli Protokol uyarınca bir ulusal izleme mekanizması kurulması, tüm kolluk birimleri için sorumluluğun güvenceye bağlanabilmesi için etkili bir şikayet sisteminin kurulması zaten sayılıyor. (3) İnsan hakları ulusal kurumu ve ulusal izleme mekanizmaları hakkındaki gelişmeleri (ya da gelişmemeyi) daha önce çeşitli vesilelerle [anlatmıştık](#). (4) Kolluk izleme mekanizması ve ayrımcılık kurumuna ilişkin de durum farklı değildir. Örneğin Kolluk Şikayet Mekanizması eşleştirme projesinin 2005 tarihinde [ilan edildiği](#), çok sıkıntılı bir süreçten sonra da 2007 yılında uygulamaya koyulduğu artık herkesin malumu. (5) Proje sonunda yayımlanan mekanizmada öngörülen taslak mekanizmanın da bağımsızlık güvencelerini taşımadığı seslendirilmiştir.

Demokrasi mi?

Hükümetin, zaten AB süreci için atması zorunlu olan ama yıllardır sürüncemede bıraktığı adımları, açılım adı altında sunması bir ölçüde açılımın ilk aşamalarında göstereceği demokratik tutumla hoş görülebilirdi. Oysa hükümetin bütün bu girişimleri, savunduğunun aksine anti-demokratik bir şekilde yürüttüğü görülüyor. Bilindiği gibi, 18 Mayıs 2009 tarihinde henüz ortada açılım yokken, Cemil Çiçek hükümet adına **"Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı"nı açıkladığında Türkiye'nin alanda en bilinen beş örgütü**; Helsinki Yurttaşlar Derneği, İnsan Hakları Derneği, İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Uluslararası Af Örgütü-Türkiye Şubesi emrivaki olarak gördükleri tasarının geri çekilerek bir istişare sürecinin başlatılmasını [istedi](#).

Bu talebi yerine getirmek bir yana Başbakanlık 7 aydan uzun bir süredir bu taslağı bir devlet sırrı haline getirdi. Taslağı gören bir tek hak savunucusu yok. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'nın Taslağa ulaşma konusundaki taleplere cevabı, çoğu zaman olduğu gibi göstermelik bir yazıyla oldu. 7 Eylül 2009 tarihinde Üniversiteler ve STKlara yollanan bir mektupta, ulusal kurum kurulmasında görüş ve önerilerinin ne kadar önemli olduğu hatırlatılarak ne düşündükleri soruldu. Ancak ortada bir taslak olmadığı için ne hakkında görüş istendiği de belirsizdi. Yazışmanın AB makamlarını tatminden öteye bir anlamı olmadığı sonrasındaki tepkilerden de çıkarılabilir. Örneğin, biz konusu belli olmayan bu talebe verdiğimiz cevapta(6), verilen kısa sürede cevap vermenin mümkün olmadığını, ancak talep açıklığa kavuşturulup uygun süre verilmesi halinde her türlü katkıyı sunmaya açık olduğumuzu açıkça belirttik. Bu durumda bu yazışmaların, tıpkı açılım görüşmeleri gibi "STKların görüşlerine de başvurduk" diyebilmek için yapıldığı sonucuna ulaşmaktan başka çare kalmıyor.

Nitekim, geçtiğimiz ay 41 hak örgütü "insan hakları paketinde kurucu heyet olarak yer alma" [talebini](#) bir basın açıklamasıyla dile getirdi. Açıklamada yer alan şu ifadeler sorunun niteliğini de ortaya koyuyor:

"Hükümetin bu kurumları bağımsız olarak nitelemesi yeterli olmayacağı gibi görünüşte çeşitli örgütlere görüşünün sorulması da bağımsızlığı sağlamaya yeterli değildir. Anılan kurumların yeni bürokratik birimler haline dönüşmemesinin ana koşulu hak ve özgürlükleri ihlal edilmiş/edilen grupları temsil eden örgütlerin sürecin tamamında kurucu unsur olarak var olmasıdır. Kurucu unsurdan anlaşılmaması gereken, hali hazırda bu örgütler dışlanarak oluşturulmuş taslaklar çerçevesinde ve yalnızca bu çerçeveye sınırlı olarak yönlendirilmiş sorular etrafında şeklen görüş beyan etmeye çağırmak değil, bizzat bu örgütlerin yapılacak çalışmanın her aşamasında kurucu ve olmazsa olmaz asli unsur olarak kabul edildiği bir sürecinin işletilmesidir."

Şüphesiz, bu "kapalı kapı" yöntemi sadece ulusal kurum konusuna özgü değil. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi ve merkezi İsviçre'de bulunan İşkenceyi Önleme Derneği işbirliği ile 22-23 Ekim 2009 tarihinde "İşkenceyi Önleme Anlaşması Seçmeli Protokolü Uyarınca Türkiye'de Ulusal Önleme Mekanizması Kurulması Çalıştayı" [düzenlendi](#). Çalıştayda farklı ülke deneyimleri yanında Türkiye için nasıl bir izleme mekanizması sorunu tartışıldı. Belki de ilk defa konuyla ilgili olan insan hakları örgütleri

ile kamu görevlileri bir araya geldi. Toplantıda; idari yapı, nüfus, hukuksal model farklılıkları gözetilerek karşılaştırmalı bir izleme mekanizması değerlendirilmesi yapıldı. Ancak ulusal kurum ve izleme mekanizması üzerinde çalıştığı bilinen Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı ısrarlı davetimizi dikkate almayarak toplantıya katılmadı.

Eşitlik Kurumu ve Yasa Taslağı ile ilgili İnsan Hakları Ortak Platformu'nun çalışmaları bir başka örnek olarak alıntılanabilir. Bildiğimiz kadarıyla, anılan çalışmalarda da doğrudan bir katılım söz konusu olmadı. İçişleri Bakanı'nın "demokratik bilincin kılcal damarlara kadar işlemesinde, yerleşmesinde, derinleşmesinde önemli bir mekanizma" olarak gördüğü bu yapının oluşturulmasında ayrımcılığa uğrayanların sesinin hiç dinlenmemesi kılcal damarlardan öte atar damarlarda bir sorun olduğunu gösteriyor.

İnayetle demokrasi ve açılım olmaz

Demokratikleşmeyi hedeflediği iddia edilen bu sürecin iki açıdan eleştiriye açık olduğu şüphesiz. Birincisi, ortada bir açılım projesi olmasaydı bile insan hakları yapılarını yeni hükümet kurumlarına çevirmemek için ön koşul, hak mağdurları, savunucuları ve örgütlerini sürece dahil etme gerekliliği. İşkenceyi Önleme Derneği'nin [ifade ettiği gibi](#) "Çalışmalarının etkili olabilmesi için, Ulusal Önleme Mekanizması hükümet yetkilileri ve sivil toplum tarafından itibar görmelidir, bunun olması için de, UÖM kuruluş sürecinin kendisi dâhil edici ve saydam olmalıdır. Bu nedenle, başta sürecin tüm aşamalarında rol olması gereken sivil toplum kuruluşları dâhil olmak üzere, olası en geniş yelpazedeki ilgili aktörlerin bu tartışmalara katılmaları gerekmektedir."

Ancak şüphesiz bir de özgül bir durum, açılım süreci var. Madem ki, bu aşamada AB taahhütlerinden daha fazlasını yapmak mümkün gözüküyor, en azından bu kapsamda daha katılımcı bir süreç takip edilemez mi? Eğer hak ihlalleri bir demokratik açık olarak görülüyorsa, öncelikle bunların neler olduğu ve nasıl çözüleceğinin konusunda mağdurları sürece dahil etmek gerekmez mi? Bu mekanizmaların varlık sebebi devletin haklarını ihlal ettiği çeşitli kesimler değil midir? Bunların içinde olmadığı bir sürecin demokratik olduğundan söz edilebilir mi? Tam tersine bu şekilde oluşturulacak insan hakları yapıları, muhatap alındıklarında, demokratik örgütleri daha da zayıflatan bir nitelik kazanacaklar. Hükümet, bir lütuf olarak sunduğu hak koruma mekanizmalarıyla tatmin olmayanları açılımı baltalamakla itham ediyor. Oysa ortada açılım veya demokrasi adına atılmış yeni bir adım yok. AB'yi ikna etmek için hakları bir inayetmiş gibi vermeyi demokrasi olarak tanımlayan bir yaklaşım var. Bu durumda açılım devam edecek mi diye hayıflanmaya gerek var mı? Son gelişmeler de zaten tüm bu söylenenleri doğrulamıyor mu?

Son bir soru da hak savunucuları ve demokratik kitle örgütleri için; bu gelişmeler için söyleyecek sözleri yok mu?

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genel Kurul Tutanağı 23. Dönem 4. Yasama Yılı 18. Birleşim 13/Kasım /2009 Cuma, s. 3-4.

2. Bkz. Aynı yerde s. 2.

3. Council Decision on the principles, priorities and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Turkey and repealing Decision 2006/35/EC (2008/157/EC), OJ L 51/4, 26.2.2008

4. Kerem Altıparmak/Hülya Üçpınar (2008), İşkenceyi Önlemede Ortak Akıl, (Ankara: TİHV).

5. İçişleri Bakanlığı (2009), Türk Ulusal Polisi ve Jandarması için Bağımsız bir Kolluk Şikayet Komisyonu ve Şikayet Sistemi, Eşleştirme Projesi, (Ankara), s. 7.